

Don Quichote en Rambo:

het woord vermoord of het beeld gekeeld?

WALTER DE HERT

De evolutie van het beeldmedium is de laatste tien jaren in een stroomversnelling terechtgekomen waar 'rafters' enkel van kunnen dromen. Mocht een blik op uw eigen leefruimte niet overtuigend zijn, sla er dan een willekeurige krant of tijdschrift op na, en ontdek hoe de wondere wereld van het beeld een plaatsje heeft veroverd in de geschreven pers -vaak zelfs in een eigen 'Mediarubriek'.

W

at daarbij in het oog springt, is de heterogeniteit van de onderwerpen. Als ik even grabbel in de ton met de opbrengst van één jaar kranten knippen, krijgt u het volgende beeld: TV en reclame, VTM, Amerikaanse soap, Australische soap, VTM, TV en geweld, TV en sex, VTM, videoclips, VTM, mediatechnologie, mediabeleid, commerciële televisie, kabeltelevisie, betaaltelevisie, VTM en nog veel meer.

Het ge-VTM in deze opsomming is niet bedoeld om de lachers op mijn hand te krijgen: het is nu eenmaal zo dat de naam VTM in 30% van de artikels voorkomt. In zekere zin vormt de nieuwe Vlaamse zender de rode draad doorheen de diverse onderwerpen: niet-gesubsidieerde -dus commerciële- televisie haalt de centen uit de reclame, heeft dus veel publiek nodig en zendt dus zgn. 'publiek-vriendelijke' programma's uit die 80% van Vlaanderen aan de VTM-buis kluisteren en 20 % tot wanhoop drijven.

De rol van de geschreven pers is op zijn minst gezegd dubbelzinnig. Omdat ze in vele gevallen zowel betrokkene als rechter is, wordt een voortdurend schimmenspel van aantrekking en afstoting opgevoerd. Een weekblad als *Humo* bijvoorbeeld publiceert noodgedwongen de kijkcijfers (die zeer gunstig uitvallen voor VTM) om nadien in de rubriek *Dwarskijker* de bekroonde programma's tot op de grond af te breken. Niet alleen de pers heeft moeite met een en ander. Televisie gemaakt zoals door VTM, is waarschijnlijk de bare duivel in de ogen van velen die het medium zelf altijd al veroordeeld hebben als zijnde het verloederingsmechanisme van onze cultuur.

Als leraren (1) cultuuroverdragers zijn, mag de discussie tussen voor- en tegenstanders van de beeldcultuur hen niet koud laten. De bedoeling van dit artikel is niet zozeer de discussie te beslechten maar wel een aantal argumenten aan te dragen om meer -veel meer- aandacht te besteden aan het beeldmedium in de klas.

De loopgravenoorlog tussen woord- en beeldcultuur

De naam die telkens weer opduikt in recente kritische publikaties over de beeldcultuur is die van Neil Postman -voor sommigen een goeroe, voor anderen een doemdenker. Beide partijen hebben zich intussen ingegraven in hun stellingen en schijnen niet van plan die op te geven.⁽²⁾

Ik verkies de discussie dichterbij huis aan te vatten omdat Postman vaak uniek Amerikaanse toestanden beschrijft en omdat wij niet hebben moeten wachten tot 1986 voor de eerste kritiek op de TV losbarstte. Reeds in 1951 schreef Remco Campert het volgende: "Voor de televisie zijn o.a. een camera en een ontvangapparaat nodig om van voetbalwedstrijden maar niet te spreken. (...) Televisie verenigt het gezin. In de huiskamer. (...) Televisie leert ons uit andermans doppen te kijken."⁽³⁾ Veertig jaar later is er eigenlijk weinig toegevoegd aan de kritiek op de televisie, alleen wordt het nog zelden zo gevat gesteld.

Als we pro en contra tegenover elkaar stellen, dan verschijnt het volgende 'beeld'.

Pro:

- televisie zorgt voor een direct contact met wat veraf ligt: het is een venster op de wereld;
- TV creëert een nieuw soort warmte voor alleenstaanden;
- met de nieuwe technologieën kan het beeld zaken tonen die er niet zijn (simulaties).

Contra:

- televisie creëert illusies, een fantastische wereld waaruit men soms niet weg kan (Cf. de zgn. Rambo-moorden in de V.S.);
 - TV beïnvloedt ons denken;
 - TV verdraait de werkelijkheid: we zien niet wat er is;
 - TV maakt lui: de 'zetel- en chipsmentaliteit'.⁽⁴⁾
- Recent, en meer op het gebied van de taalvaardigheid, luidt het dat het beeldmedium **secundaire analfabeten** maakt. Waar Herman de Coninck spreekt van 'jongeren leren nog enkel praten in

ondertitels', gaat Hans Magnus Enzensberger een stuk verder. Hij zegt o.a. het volgende over de slachtoffers van het beeldmedium: "Het gaat hem goed, want hij lijdt; dat zijn eigennigheid is afgestompt, lucht hem veeleer op; dat ie zich nergens meer op kon concentreren (1) kan, stelt hij op prijs; dat hij niet weet of begrijpt wat er met hem gebeurt, vindt hij een voordeel. Hij is mobiel. Hij kan zich gemakkelijk aanpassen. Hij beschikt over een niet gering doorzettingsvermogen. We hoeven ons dus om hem geen zorgen te maken. Hij denkt dat hij goed op de hoogte is, hij kan gebruiksaanwijzingen, piktogrammen en checks ontcijferen. Hij beweegt zich in een omgeving die hem hermetisch afsluit van elke bewustzijnswijfel."⁽⁵⁾

Hoor ik daar een elitaire stem die het onderwijs veroordeelt dat **overlevingsstrategieën en communicatieve vaardigheden op het curriculum zet?** Wordt weer eens vergeten dat het grootste deel van de bevolking aan die Cultuur geen boodschap heeft?

Het is duidelijk dat een deel van de oude elite - waarbij leraren zich vaak rekenen - de controle over de cultuur verloren heeft en daarom alle zonden van Israël aan het meest populaire aspect van de massacultuur wil toeschrijven: de televisie, de film, de video, ..., kortom het beeld.

De discussie over het beeldmedium lijkt een herhaling te worden van die over de roman (kan een 'detective' goed zijn?) en de strip (zie alle contra's van hierboven). Dat er tussen alle literatuurgenres kaf en koren zit, is nu een algemeen goed. Dat dit voor TV-programma's ook geldt, lijkt men niet zo gemakkelijk te aanvaarden.

Pleidooi voor een staakt-het-vuren

Omdat toch 'slechte' romans gelezen worden, 'slechte' strips geconsumeerd en 'slechte' programma's bekeken, kan het (moedertaal) onderwijs er niet onderuit ook die laatste te bekijken, te analyseren en te bespreken.

Een goede beeldopvoeding zou er m.i. dan als volgt kunnen uitzien:

1. Vorming tot **selectief** kijken. Nu al is het zo dat leraren vaak 'goede' documentaires en speelfilms selecteren voor hun leerlingen. Hier vormt meestal de **inhoud** het criterium.

Wat mij hierin stoort is dat de keuze van de leraar vaak eenzijdig is en dan ook weinig invloed zal hebben op een selectieve houding van de leerlingen. Daarbij komt dat de selectie vaak het traditionele filmforum vervangt. Er valt wat te zeggen voor de financiële en organisatorische voordelen van het gebruik van de video op school maar de video-opname van een speelfilm kan nooit het effect van een projectie op groot scherm en al wat daarbij komt, vervangen.

2. Selectief kijken kan enkel als er ook **kritisch** gekeken wordt. We zijn eraan gewend geschreven reclame taalbeschouwelijk te benaderen. Waarom kunnen we dat niet met beeldreclame? Waarschijnlijk omdat kritisch kijken teveel als **houding** en te weinig als **kunde** beschouwd wordt.

3. Daarom is het noodzakelijk de beeldtaal te leren kennen; noem het **beeldbeschouwing**. Dit gaat heel wat verder dan weten wat begrippen als 'inzoomen' of 'close-up' betekenen. Het vergt een nieuwe opleiding van de begeleiders. Gelukkig zijn er de laatste jaren een aantal publikaties en een aantal videoprogramma's verschenen die daar op ingaan. (6)

Ik denk dat de kennis van de beeldtaal gekoppeld aan selectief en kritisch kijken veel van de bezwaren tegen de beeldcultuur kan en moet wegnemen. In dit dossier vindt u artikels die een aanzet geven tot beeldopvoeding. Hierbij mag het echter niet blijven.

De angst voor cultuurverloeding mag dan wel groot zijn (en 'in'), ze enkel in de schoenen van het beeldmedium schuiven is niet eerlijk. Er is een tijd geweest dat het boek in dezelfde positie stond (Cf. Eco's *De naam van de roos*) en ook boekverbrandingen zijn van alle tijden. De nieuwe inquisitie zal het ook niet halen omdat tegen elke vernieuwing wel protesten te noteren waren, die het echter nooit haalden. (7)

Volgens recent onderzoek schijnt een gedegen TV-kijker in een land waarvan de zenders ondertitels

gebruiken, ongeveer 20 romans per jaar te lezen. Als we nu H.D.C.'s werk eens verfilmden?

Walter De Hert
Verbondstraat 90
2000 Antwerpen

Noten

1) 'Leraren' vervangt hier het omslachtige 'leraren en leraressen' en het neerbuigende 'leerkrachten'.

2) Ter illustratie van een en ander vindt u in Schaars enkele van de markantste uitspraken die ik genoteerd heb. Ze zijn ofwel opvallend omdat ze aan het ongelooflijke grenzen, ofwel gewoon grappig.

In beide gevallen schetsen ze de 'Sky is the limit'-mentaliteit van domdenkers en leigozers.

Voor een aantal gematigde commentaren verwijs ik naar Janssens (1987), Janssens (1989) en Van Isacker. Het laatste fragment is in bijlage opgenomen. Vooral de patriarchale toon valt hierbij op.

3) R. Campert: *De televisie, haar werking en haar nut*. In: Campert (1987)

4) Deze zéér beperkte lijst is gebaseerd op K.W.B. (1987) en de schooltelevisiereeks 'Inleiding tot de beeldcultuur' (Afl. 1).

De gegevens over deze reeks vindt u in de bibliografie achteraan in dit nummer.

5) H.M. Enzensberger in: P. De Moor (1988), p. 79

6) Ik verwijs hiervoor naar de bibliografie achteraan in dit nummer, en specifiek naar Centravoc (1988), Dietze (1987), Moer (1980) en als programma: *Inleiding tot de beeldcultuur*.

7) Bij elke vernieuwing gaat wat verloren. Opvallend vond ik de volgende getuigenis van Francis Bebey uit Kameroen: "Ik schrijf ongetwijfeld omdat ik heb leren schrijven. Een banaal gevolg van een ziekte die zoveel welmenende mensen sinds enkele eeuwen onder de mensheid pogen te verspreiden: alfabetisatie. Sinds ik schrijf heb ik de herinnering om mijn voorvaders te vergeten." (Kort uit *Humo* uit een reeks waarin schrijvers vertellen wat schrijven voor hen betekent - geen nadere gegevens.)

Bibliografie

B.R.T.: *Inleiding tot de beeldcultuur*. Schooltelevisiereeks, 1988.

Remco Campert: *Campert Compleet*. Amsterdam, De Bezige Bij, 1987.

Herman De Coninck: *Smaak als laatste verweer*. In: *Knack*, 13/5/87, p.41-51.

Piet De Moor: *Zen en de kunst van het televisiekijken*. In: *Knack*, 13/7/88, p.71-81.

K.W.B. (Kristelijke Werklieden Beweging): *De achterkant van het nieuws*. Leuven, Infodok, 1987.

Neil Postman: *Wij amuseren ons kapot*. Weesp, Het Wereldvenster, 1986.

Karel Van Isacker: *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 2/1914-1980*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1983.

TUSSENDOOR

Dienst media en informatietechnologie van het Ministerie van Onderwijs

Scholen kunnen nog steeds terecht op de Handelskaai 7 om gratis films te ontfangen (er zijn er ongeveer 3500 beschikbaar) of om B.R.T.-schooltelevisieprogramma's op videocassette aan te vragen (300 fr. per cassette). Misschien toch nog eens tijd om de befaamde 'bruine dozen' in huis te halen?

Adres: Ministerie van Onderwijs, Dienst Media en Informatietechnologie, Handelskaai 7, 1000 Brussel. Tel.02/217.41.90

Bijlage

Karel van Isacker: *Mijn land in de kering 1830-1980. Deel 2*, p.183-184.

Men mag het niet eenzijdig voorstellen. De Vlaamse televisie heeft de kijkers gevoelig gemaakt voor het milieuprobleem en ze aangespoord tot verzet tegen de aftakeling. Zij toonde het onrecht in de wereld en de uitbuiting van de ontwikkelingslanden. Zij onthulde de onbetrouwbaarheid van de wereldleiders door ze te bekijken met het ongenadig oog van de camera, die achter het halo rond hun verschijning dringt. Zodoende wekte zij een nieuw politiek bewustzijn, tenminste bij wie het medium niet passief ondergaat maar het gebruikt als een oculair om de werkelijkheid scherper te zien. Het groeiend verzet tegen de kernenergie en de kernwapens en het besef dat de kernoorlog geen 'science fiction' is maar een naderbij sluipende realiteit zijn voor een deel te danken aan de televisie.

Uit vele onderzoeken blijkt echter dat de positieve invloed beperkt is tot een minderheid. Voor de meesten, wellicht voor drie vierden van de bevolking, werd de televisie de verslaving van een dagelijkse consumptie die door haar loutere vi-

sualiteit het persoonlijk denken afleert. Uit gemakzucht neemt men passief op wat wordt aangeboden; en ongemerkt gaat men de wereld van onrechten en geweld als onvermijdelijk en vanzelfsprekend beschouwen. Alle goede bedoelingen van de programmamakers ten spijt, is de televisie een consumptieproduct dat zich, als een aantrekkelijke en onmisbare verstrooiing, moeiteloos opdringt en alleen al door zijn aanwezigheid de massa de berusting aanpraat in een maatschappij die de mens miskent en misbruikt, maar hem paait met de verlokking van het comfort.

De televisie is de belasting niet kwijtgeraakt die aan het medium eigen is. Technisch en commercieel is zij een voortbrengsel van de wereldbedrijven die de samenleving naar hun hand zetten. Deze machten hebben een passief publiek nodig, en de televisie is het gedroomde instrument om zo een publiek te vormen en in stand te houden. Dagelijks 'traint' zij de kijker in het 'niet-reageren', in het 'passief consumeren'. En wat zij hem biedt wordt, veel meer dan schijn laat vermoeden, gecontroleerd en gericht door de economische machten, met de hulp van nieuwsagentschappen en publiciteitsfirma's.